

N:o 25.

Ank. till Riksd. kansli den 6 maj 1896, kl. 11 e. m.

Andra Kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande N:o 9, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t med anhållan om utredning angående fångarbetets lämpligaste anordning.

I en till Andra Kammaren aflemnad motion, n:o 226, föreslår herr *A. Hedin*,

»att Riksdagen ville i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes låta anställa en utredning af frågan om fångarbetets lämpligaste anordning, med hänsyn till såväl dess ändamål i och för fångvården som dess konkurrens med det fria arbetet, och att dervid äfven upplysningar från arbetare och arbetsgifvare i de af denna konkurrens berörda yrken måtte i så stor omfattning som möjligt inhemtas under samråd med målsmän för fångvården.»

Motionären yttrar:

»Angående fångarbetets nödvändighet torde numera knappast någon meningsskiljaktighet råda, om man än icke synes vara lika ense om den relativa betydelse, som tillkommer hvart och ett af de flere viktiga skälen för det tvungna arbetet i straffanstalterna. Säkerligen är det ej

likgiltigt, hur rangskalan för dessa olika skäl bestämmes, emedan anordningen af fängelsearbetet deraf kan komma att väsentligen påverkas, och emedan af det system, som i sådant hänseende antages, arbetets moraliskt uppfostrande verkan på förbrytaren äfvensom möjligheten för den frigifnes hederliga utkomst kunna blifva i betydlig mån beroende. Men den hufvudsaken får väl betraktas såsom afgjord, att man hvarken å ena sidan anser straffets allvar kräfva, att frihetsförlusten förenas med sysslolöshetens tortyr, eller å andra sidan sätter samhällets pligt mot dem, som förbrutit sig mot dess lagar, så lågt, att de olägenheter, hvilka det fria arbetet kan röna af täflan med fängelsearbetet, skulle få hindra anlitaandet af den moderna fångvårdens förnämsta hjälpmedel — det väl anordnade arbetet — eller ens förringa den goda inflytelse, som deraf kan påräknas.

De klagomål från frie arbetares sida, som föranledt denna min framställning, afse ej heller, att det ändamål, som genom fängelsearbetet bör eftersträfvast för fångarnes eget bästa och till hela samhällets fördel, skulle *uppoßras* för undanrödjande af en besvärande konkurrens med det fria arbetet. Hvad man anser sig kunna närmast ifrågasätta är en undersökning, huruvida ej fängelsearbetet och afsättningen af dess alster må kunna så inrättas, att olägenheterna af nämnda konkurrens väsentligen afhjelpas, utan att derigenom fångvårdens uppgift, att genom arbetet moraliskt förbättra och till yrkesduglighet dana fången, lider afbräck. Man förbiser ej, att frågan är i hög grad vanskelig — erfarenheten äfven från andra länder vittnar allt för tydligt derom — men den omständigheten, att de klagande ej kunna erbjuda en färdig, fullständig lösning af svårigheterna, lärer ej böra föranleda att enönskan om en omfattande undersökning afvisas, då olägenheterna i flera fall äro ostridiga och betydande, och då ärendet veterligen icke hittills i vårt land varit föremål för någon sådan mångsidigare utredning, som dess vikt synes påkalla. Man betvivlar icke heller fångvårdsstyrelsens intresse för saken, man gör det så mycket mindre, som ojäfviga vittnesbörd derom föreligga; men ärendet är af den beskaffenhet, att en fullständigare belysning deraf antages kräfva medverkan såväl af andra offentliga myndigheter — i egenskap af arbetsgifvare åt fångvården — som af enskilde, särskildt arbetare och arbetsgifvare, hvilka haft anledning att från olika synpunkter förvärfva insigt i hvad dit hörer. Den officiella statistiken erbjuder icke tillräckliga bidrag till kännedom om detta ämne.

Man har stundom trott sig kunna ådagalägga, att den fria industriens klagomål varit fullkomligt obehöriga, i det man velat påvisa,

att fångarbetet utgör en allt för ringa procent af ett lands industriella produktion, för att kunna utöfva nämnvärd inverkan å priserna (t. ex. *Falkner: die Arbeit in den Gefängnissen*, Jena 1888). Detta resonnement är dock påtagligen felaktigt. Fångarbetet konkurrerar ju icke med den fria industriella produktionen i dess helhet, i förhållande till hvilken det kan sägas vara obetydligt, utan med vissa grenar deraf, i förhållande till hvilka den tillverkning, som var ringa, då den jämfördes med industriens totalproduktion, kan befinnas ganska betydlig. Ytterligare torde det väl ofta vara fallet, att fångarbetet icke konkurrerar å dessa industrigrenars hela afsättningsområde, så att de hvar och en med hela sin samfälda styrka hafva att bestå denna täflan, utan konkurrerar å vissa orter och med vissa afsättningstillfällen i sigte, så att det blifver ej en viss fri industri i dess helhet, utan blott en del af dess utöfware, som få uthärda en ojemn kamp.

Den anmärkningen att — såsom man sagt — fångarbetet »icke ökar massan af de på den stora allmänna arbetsmarknaden konkurrerande krafterna», träffar således icke de af den fria industriens arbetare yttrade klagomålen, sådana som dessa i sjelfva verket blifvit uttryckta och motiverade. Det är vidare tydligt, när entreprenadsystemet begagnas, att upplåtandet åt enskilde af fångarnes arbetsskyldighet ej åt alla arbetsgifvare inom det fack, som är i fråga, erbjuder enahanda möjlighet att begagna sig af den utbudna arbetskraften; sakens natur medför, att entreprenaden får karakteren af ett slags monopol å billig arbetskraft, som kan leda till yrkesbröders ruin och arbetslöshet för deras arbetare. Det har också anmärkts, att, om i fängelserna företrädesvis sådana arbeten förekomma, i hvilka inom den fria produktionen den lilla industrien redan har en vanskelig täflan att bestå med storindustrien, det blifver den förra, som får en ytterligare och svår konkurrent i fängelsearbetet, enär det i fängelserna är omöjligt eller med mycket stora olägenheter förenadt att inrätta arbetet såsom storindustri med dyra mekaniska anläggningar och hjälpmedel.

För att såsom alldeles oberättigade tillbakavisa de fria arbetarnes uttalade bekymmer öfver konkurrens med fängelsearbetet, hafva stundom anlitats sofismer så grofva, att det är svårt att förstå, huru de kunnat vara allvarligt menade. Så har det yttrats, att, om alla straffarbetsfångar vore flitiga och skickliga fria arbetare, samhället skulle glädjas deråt, och ingen klagan öfver konkurrens deraf orsakas — att ju likaledes ingen har något att anmärka mot konkurrensen med de frigifne — att det är sjelfklart, att fångarne »icke göra annat än fortsätta den konkurrens, som de utöfvade medan de voro fria». De två först nämnda

anmärkningarna äro naturligtvis lika sanna som för frågan betydelselösa, enär det är uppenbart, att i de två förstnämnda fallen är fråga om arbete som eger rum under samma förhållanden som allt annat fritt arbete och således ej medför de *olika* konkurrensvilkor, som just äro klagomålsens grund. Den sistnämnda anmärkningen åter är fullständigt origtig: ett fängelsearbete, hvars alster säljas till ett pris, som understiger det lägsta möjliga priset för det fria arbetets alster, kan ej rimligen sägas vara blott en fortsättning af *den* konkurrens, som fångarne förut utöfvat såsom frie arbetare.

När det blifvit sagdt, att genom fängelsearbetets »upphörande» samhället i dess helhet skulle genom ökad fångvårdskostnad förlora hvad enskild möjligen vunne, så är detta ett svar på sidan om frågan, då ju det industriella fångarbetets upphörande icke af någon förständig menniska ifrågasättes. Om anmärkningen i stället finge den formen — hvarigenom den blefve mera svar på tal — att, derest i det fria arbetets intresse fängelsearbetet så inrättades, att vinsten deraf minskades, detta skulle hafva till följd ökad statsutgift, så är detta utan tvifvel sant. Men att statsutgiften höjes, det är dock något annat, än att en del af yrkesutöfvarne inom vissa industrier få med sin förlust bespara samhället i dess helhet en tillökning i fångvårdskostnad — hvilket ju icke är den rätta solidariteten mellan samhällets alla medlemmar.

Emellertid inträffar att de, som förnekat giltigheten af den fria industriens klagomål och bemött dessa med svar på sidan om saken, oförvarandes medgifva rigtigheten af påståenden, som de förut bestridt eller låtsat icke höra. Man börjar t. ex. med att förneka, att fångarbetet försvårar konkurrensen, men slutar med att yrka att, om fångvården drifver arbetet för egen räkning, den bör eftersträfvat samma pris för sina artiklar, som den fria industrien fordrar, samt att, om entreprenadsystemet anlitas, låta betala sig »tillnärmelsevis samma aflöning, som vanligen består för liknande arbeten åt frie arbetare i samma nejd», ja man råkar att erkänna, att fängelsearbetet kan åstadkomma en »mycket känbar konkurrens med traktens frie arbetare och framkalla dessas berättigade förbittring»! Jag hänvisar för öfrigt till åtskilliga afhandlingar och redogörelser i *Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen*.

Den svenska fångvårdsstyrelsen deremot har i ett till Kongl. Maj:t år 1886 afgifvet utlåtande (tryckt i »Samling af författningar och föreskrifter rörande svenska fångvården» sid. 376), långt ifrån att förneka klagomålsens faktiska grund eller kringgå frågan sådan den rätteligen lyder, utan tvekan erkänt för ostridigt, att, i samma mån fängelsearbe-

tet inrättas på ett sätt, som motsvarar dess ytterst vigtiga ändamål, »en mer eller mindre känbar konkurrens med det fria arbetet måste från fängelsernas sida uppstå». Ett sådant uttalande erbjuder en helt annan och bättre grundval för en utredning om hvad göras kan för minskande af olägenheterna än de förut anförda opinioner, som förneka detta faktum. Derfor, och ehuru styrelsen till detta uttalande tillade, att konkurrens »icke heller kan undgås», är det ej tvifvelaktigt, att den gerna skall lyssna till anförda besvär och icke försmå att begagna sig af de bidrag till lösningen af frågan om begränsande af de öfverklagade olägenheterna, som genom en mångsidig belysning, med anlitande bland annat af upplysningar från de intresserade fria yrkena, kunna vinnas. Äfven en bland de utländske fackmän, som temligen förnämt affärdat »villfarelserna» angående fångarbetets förhållande till det fria arbetet, nemligen d:r von Jagemann — i hans och von Holtzendorffs »Handbuch des Gefängniswesens» andra delen sid. 254 — medgifver, att »klagomål från den fria industrien i enskilda fall måste sorgfälligt undersökas och, om de äro grundade, åtminstone för framtiden afhjelpas».

De offentligt framburna klagomålen torde hittills i ytterst ringa grad hafva kastat ljus öfver möjligheter och sätt att afhjelpa eller lindra svårigheterna, och näppeligen är detta ljus att förvänta annorledes än medelst en grundlig diskussion af frågan mellan fångvårdens fackmän och de af konkurrensen med fångarbetet besvärade industriernas målsmän. Den skall göra gagn redan genom undanrödjande af origtiga och öfverdrifna föreställningar, der sådana äro gängse, om olägenheterna. Den skall ådagalägga, att svårigheterna ej lösas genom den eller den enkla formeln, såsom att fångarbete må bedrivas blott för det offentligas räkning: den erfarenhet, man gjort i ett land, hvars fångvård varit föremål för stora loford, att t. ex. de som i fängelset sysselsatts med att tillverka kläder eller skodon åt armén ej efter frigifvandet finna användning för sin arbetsduglighet, emedan de ej lärt handverket efter de allmänt brukliga fordringarna, utan efter de för härens olika vapenslag gällande typer, är måhända tillgänglig äfven å andra yrken än skrädderi och skomakeri. Och att äfven mera positiva resultat, der särskildt behjertansvärda »enskilda fall» förekomme, skulle uppnås genom samverkan af de mångsidigare insigter, som i en på förut antydda sätt bildad komité blefve representerad, bör åtminstone ej på förhand hållas för oantagligt.

Den omständigheten, att Kongl. Maj:t vid åtskilliga tillfällen — 1857, 1858, 1868, 1883, 1886 och 1887 — lemnat utan afseende anförda

klagomål öfver intrång i handtverkerierna, synes så mycket mindre böra afhålla Riksdagen från att uttala sig för en mera omfattande undersökning än den, hvartill vissa speciella fall antagligen gifvit anledning, som just från behandlingen af frågan i hela dess vidd den rätta belysningen af de särskilda fallen kan komma, medan åter den isolerade betraktelsen af det enskilda fallet kan förrycka uppfattningen af frågan i dess helhet. Det synes t. ex. påtagligt, att en uttömmande behandling af frågan om entreprenadsystemet skulle lända till det största gagn.

Icke uteslutande, men närmast motiveras denna önskan om en omfattande utredning af de klagomål och bekymmer, som uttalats af korgmakeriarbetare i hufvudstaden. Denna kasus synes mig utgöra ett exempel uppå hvad ofvan anmärkts, att fångarbetets konkurrens kan blifva outhärdlig, när den verkar *lokalt*, på *en del* af en fri industris arbetare och arbetsgifvare; och den synes tillika visa, att åtminstone i vissa fall entreprenadsystemet — som af åtskilliga fångvårdens fackmän helt och hållet utdömes — måste erkännas vara förkastligt.

Utan tvifvel förhåller det sig så, att man ej får af en jämförelse mellan den arbetslön, som utgår inom den fria industrien, och den som erlägges till fångvården, utan vidare draga en fullt afgörande slutsats, enär hänsyn också ofta får tagas till andra omständigheter, såsom att entreprenören har att utbilda den till honom öfverlätna fångpersonalen till yrkesskicklighet, och att fångarbetets alster ej alltid uppnå den goda beskaffenhet, och därför ej heller på längd torde medgifva samma försäljningspris som det fria yrkesarbetets alster. Men detta hindrar dock ej, att ett monopol i en arbetsgifvares hand å mycket billig arbetskraft kan förstöra existensvilkoren för den del af ett yrkes arbetsgifvare och arbetare, som hafva att uthärda konkurrensen med ett monopol, som måhända skulle vara mindre skadligt, om det vore en någorlunda betydlig industri i dess helhet, och ej företrädesvis dess utöfvare å en viss ort, som finge uppbära olägenheterna.

Då de alltför knapphändiga meddelandena i fångvårdsstatistiken ej lemna tillfälle till ett närmare studium af ett sådant fall som det nu nämnda, torde bilagda afskrift af ett kontrakt mellan fångvårdsstyrelsen och en korgfabrikör i hufvudstaden kunna tjena till någon upplysning i ämnet.

Det synes mig kunna ifrågasättas, om för den utredning, jag går att föreslå, möjligen en annan form, än den sedvanliga komitéformen, vore passande. Man kunde tänka sig, att den lämpligen skulle ega rum medelst *konferenser*, i hvilka visserligen ett antal arbetare och arbetsgifvare inom yrken, som af konkurrensen med fångarbetet beröras, från början till slut deltog, men till hvilka derjemte för särskilda

frågor arbetare och arbetsgifvare inom ett visst yrke inkallades att deltaga i öfverläggningarna, och andra för att upplysningsvis höras — ungefär så som i den tyska arbetarestatistiska kommissionen. Äfvenså torde anordningen af undersökningen, derest Kongl. Maj:t på framställning från Riksdagen skulle vilja om dess anställande besluta, tjenligen kunna uppdragas åt fångvårdsstyrelsen enligt vissa af Kongl. Maj:t angifna bestämmelser. Härom torde emellertid ej vara nödigt att Riksdagen i detalj uttalar sig».

Som de i kongl. fångvårdsstyrelsens underdåniga berättelser upptagna redogörelserna för fångarbetet lemna ganska ringa upplysning om, huru detta arbete är ordnad, samt den i samma berättelse upptagna statistiken öfver fångarbetet med afseende på den utskottet förelagda frågan är synnerligen ofullständig, så har utskottet från kongl. fångvårdsstyrelsen infordratsvar på vissa för frågans bedömande viktiga spörsmål.

Med anledning häraf har till utskottet öfversändts ett den 18 april dateradt, af kongl. fångvårdsstyrelsens kamrerare undertecknad vördsamt memorial, upptagande svar på de af utskottet framställda, här nedan upptagna frågorna. Utskottet anser sig böra upptaga det väsentliga af innehållet i sagda memorial:

1) *I hvilken utsträckning, hvarest och för hvilka slag af arbeten användes entreprenadsystemet?*

Entreprenörer för fångarnes sysselsättande äro för närvarande antagne vid samtliga centrala fångvårdsanstalter utom centralfängelserna å Nya Varfvet, å Norrmalm samt i Göteborg, enligt kontrakt, som afslutats mellan fångvårdsstyrelsen och vederbörande entreprenör och som, då kontraktet afsett bestämd längre tid, understäls Kongl. Maj:ts godkännande. De entreprenörer, med hvilka dylika kontrakt blifvit ingångne, och de arbeten, hvarmed de sysselsätta fångarne, äro följande:

Stockholms Yllefabriks-aktiebolag, som sysselsätter numera endast 30 arbetsföre gemensamhetsfångar vid centralfängelset å Långholmen med väfnads- och dertill hörande arbeten (kontraktet uppsagdt att upphöra den 27 april 1896); och har sammanlagda antalet fångdagsverken, bolaget under år 1895 använt, utgjort 11,595 $\frac{1}{2}$ st.;

Korgfabrikören S. F. Wahlström, som sysselsätter minst 70 och högst 125, dels cellfångar, dels gemensamhetsfångar vid centralfängelset å Långholmen med tillverkning af korgmakeriarbeten och barnvagnsdelar (under år 1895 — 37,122 $\frac{1}{2}$ fångdagsverken);

Läderhandlanden C. A. Svensson, som sysselsätter minst 20 högst

30 fångar, likaledes vid centralfängelset å Långholmen, med skomakeri-arbete (under år 1895 — 6,563 $\frac{1}{2}$ fångdagsverken);

Aktiebolaget Stockholms Skofabrik, som sysselsätter minst 30 högst 50 cellfångar, jemväl vid centralfängelset å Långholmen, med skomakeri-arbete (under år 1895 — 5,525 fångdagsverken);

Fabrikören C. O. Österlund, som sysselsätter samtliga vid centralfängelset i Malmö förvarade fångar (både gemensamhets- och enrums-fångar med undantag af dem, som för fångvårdens egna handräcknings- eller andra arbeten erfordras eller som af disciplinära orsaker böra från sysselsättning afhållas) med trälådespikning, bleckslageri, korgmakeri, borstbinderi, snickeri, skrädderi och skomakeri samt andra enligt fängelsedirektörens åsigt lämpliga arbeten (under år 1895 — 58,707 $\frac{1}{2}$ fångdagsverken);

Firman C. L. Svensson & C:ni, som sysselsätter hela den fångpersonal vid centralfängelset för qvinnor i Norrköping, som icke behöfver användas för fångvårdens räkning eller bör från sysselsättning afhållas eller ock är af sjukdom hindrad att arbeta, med tricot- eller andra väfnadsarbeten samt dertill hörande göromål (under år 1895 — 8,641 fångdagsverken);

Direktören A. G. Förselius, som sysselsätter, sedan för fångvårdens egna behof nödvändiga handräckningsfångar m. fl. undantagits, hela den öfriga vid tvångsarbetsanstalten å Svartsjö intagna arbetsföra fångpersonalen med stenhuggeri och dermed i sammanhang stående eller andra arbeten, som enligt bedömande af anstaltens direktör lämpligen kunna der utföras (under år 1895 — 33,765 fångdagsverken);

Firman F. H. Wolff, som sysselsätter med stenhuggeri och dermed i sammanhang stående eller andra arbeten, som enligt bedömande af anstaltens direktör lämpligen inom anstalten kunna utföras, samtliga vid tvångsarbetsanstalten i Karlskrona förvarade arbetsföra fångar, med undantag af dem, som för fångvårdens egen räkning erfordras eller af disciplinära orsaker eller af sjukdom böra från sysselsättning afhållas (under år 1895 — 42,232 $\frac{1}{2}$ fångdagsverken);

Herr P. Sörensson, som sysselsätter alla till arbete disponibla tvångsarbetsfångar vid tvångsarbetsanstalten i Landskrona med borstbinderi, snickeri, skomakeri, skrädderi och andra lämpliga arbeten, som utan hinder för ordningen inom fängelset kunna af fängelsedirektören medgifvas (under år 1895 — 20,363 fångdagsverken);

2) *Finnas olika typer för entreprenadkontrakt? I så fall, hvilka?*
(»Utskottet anholder att få del af de olika slag af entreprenadkontrakt, som ifrågakomma.»)

Entreprenadkontrakten äro hvarandra temligen lika, och äro skiljaktigheterna endast beroende på speciella, mest lokala förhållanden. Samtliga nu gällande, af fångvårdsstyrelsen afslutade och här ofvan uppräknade entreprenadkontrakt torde böra utskottet till påseende tillhandahållas.

3) *När fängelsearbetet ordnas genom direktören: Huru förfares då med upptagandet af beställningar? Har direktören aftal med fabrikanter eller med köpmän, så att han är ett slags mellanhand åt dessa? Säljes direkt? Hvilken ekonomisk risk står direktören i de olika fallen? Står fångvården någon dylik risk?*

Härunder torde först få nämnas, att de centrala fångvårdsanstalter, hvarest »fängelsearbetet ordnas genom direktören», hufvudsakligen äro centralfängelset å Nya Varfvet invid Göteborg samt centralfängelset å Långholmen, vid hvilket senare fängelse likväl, såsom ofvan angifvits, jemväl åtskilliga entreprenörer antagits för fångarnes sysselsättande. Beträffande återstående centrala fångvårdsanstalter, eller centralfängelserna för qvinnor å Norrmalm och i Göteborg, så må nämnas angående det förstnämnda, att vid detta fängelse tillförene varit antagne åtskillige entreprenörer, som emellertid, då fängelset inom kort och senast den 1 nästkommande december kommer att utrymmas, blifvit uppsagde; och sysselsättas fångarne för närvarande utom med tillverkning af fångbeklädnadspersedlar, hvarmed sedan längre tid tillbaka detta fängelse tillgodosett samtliga fångvårdsanstalters i norra och en del af mellersta Sverige behof, med tillverkning af halsdukar (rosetter m. m.) för en firmas här i staden räkning enligt öfverenskommelse — utan skriftligt aftal — mellan direktören och firman, hvilken för de för dess räkning använde fångar vid hvarje månads slut erlägger dagsverksafgift och premier till fångarne, äfvensom med sömnadsarbeten och dylikt för enskilde beställares räkning, för hvilket senare fall gäller hvad här nedan säges om arbeten, som beställas vid fängelser. Beträffande centralfängelset i Göteborg har ock vid detta fängelse sedan lång tid tillbaka entreprenör varit anställd, nämligen firman L. Fürstenberg & C:ni, som sysselsatt en del af fångarne med väfnad af hel- och halfylleartiklar ända till medio af nästlidna år, då på grund af fängelsets om- och tillbyggnad fångpersonalen förflyttades derifrån och förlades i den numera indragna Vestra kronoarbetsstationens förra lokal inom centralfängelsets å Nya Varfvet område, hvarest fångarne, för närvarande endast utgörande omkring 11 st., hufvudsakligen sysselsättas

med tvätt för enskilde personers räkning, för hvilket arbete gäller hvad här nedan sägs om arbeten, som beställas.

När »fängelsearbetet (vid de centrala anstalterna) ordnas genom direktören», ske beställningar i allmänhet å fängelsets arbetskontor (arbetsföreståndarens kontor, hvarest beställningsbok föres) eller gifvetvis jemväl genom skriftlig förfrågan, stäld till fängelset eller direktören, som efter arbetsföreståndarens hörande bestämmer priset på arbetet.

Här ofvan anfördes ett aftal mellan en handelsfirma och direktören vid centralfängelset å Norrmalm, hvartill nämnda fängelses omedelbara indragning gifvit anledning. På liknande sätt kan ju arbetet, i emellertid högst ringa omfattning, vid ett eller annat fängelse ordnas. Så har direktören vid centralfängelset å Långholmen träffat aftal med tvenne firmor, som sysselsätta hvardera omkring 4 enrumsfångar med kartongarbete och som för fångarne månadsvis erlägga dagsverksafgift och premier.

Direktören torde icke i något fall kunna sägas vara mellanhand åt arbetsgifvare. I allmänhet kan sägas, att direktören såsom arbetschef upptager och låter verkställa samt redovisa alla arbeten omedelbart för kronans räkning.

Arbeten förfärdigas ej på förlag, utan endast efter beställning, hvadan någon direkt försäljning ej annat än i enstaka fall eger rum.

Då i enlighet med Kongl. Maj:ts nådiga instruktion för embets- och tjenstemän vid rikets straff- och arbetsfängelser den 11 december 1860 verkstäldt arbete ej utlemnas, förr än full liqvid blifvit erlagd; då, derest ej arbetet afhemtas inom föreskrifven tid, detsamma för kronans räkning försäljes, samt slutligen, om direktören träffat aftal af beskaffenhet, som nyss angifvits, säkerhet i verktyg och materialier eller på annat sätt reserverats, så behöfver ej någon risk för vare sig direktör eller annan befattningshafvande i något fall uppstå. Fångvården står i alla händelser icke någon risk.

4) *Hvilken inkomst hafva direktörer och öfrig personal haft af fångarbetet under senast för statistiken tillgängliga år icke blott i procent, utan jemväl i absoluta tal?*

Som den vid 1874 års riksdag antagna ännu gällande aflöningsstat för de vid fångvårdanstalterna å ordinarie stat anstälde tjenstemän hvilade på bland andra den grund, att den till direktörer och bevakningsbefälhafvare vid straff- och arbetsfängelser dittills utgående provision å arbetsinkomsten vid fängelserna skulle indragas, åtnjuta således icke direktörer vid de centrala fångvårdanstalterna någon andel af in-

komsten å fångarbetet. Numera utgår arbetsprovision endast till följande å förslagsstat anstälde (d. v. s. af förslagsanslaget till fångars vård och underhåll aflönade) befattningshafvande vid centrala fångvårdsanstalterna, nemligen: arbetsföreståndaren vid centralfängelset å Nya Varfvet, arbetsbokhållaren och arbetsförestånderskan vid centralfängelset å Norrmalm samt arbetsförestånderskan vid centralfängelset i Göteborg. Enligt stat å förslagsanslaget till fångars vård och underhåll utgår denna provision, efter fångvårdsstyrelsens bestämmande, med högst 2 % å behållna nettoinkomsten af vederbörande fängelses arbeten till hvar och en af nämnde befattningshafvande. Det tillerkända beloppet af denna provision har utgjort för de tre senaste åren:

	Arbetsföreståndaren vid centralfängelset å Nya Varfvet	Arbetsbokhållaren vid centralfängelset å Norrmalm	Arbetsförestånderskan vid centralfängelset å Norrmalm	Arbetsförestånderskan vid centralfängelset i Göteborg
för år 1893	108.92	227.46	227.46	252.08
» » 1894	143.46	128.31	128.30	216.04
» » 1895	160.91	146.59	146.58	79.81

5) *Hvad menas med dagsverken utan inkomst? Erhålla fångar och personal ingen inkomst på dylikt arbete? Debiteras icke fångvårdens utgiftsstat för dessa arbeten? Får försvarsverket intet betala för i dess tjänst utförda arbeten?*

Med uttrycket »dagsverken utan inkomst», hvilket utskottet torde hafva hemtat ur fångvårdsstyrelsens underdåniga berättelser (se t. ex. berättelsen för 1894, sid. XIV) afses de dagsverken, som de i synnerhet vid ett större fängelse talrika handräckningsfångar utgöra för fångvårdsanstaltens eget behof. Sådana handräckningsfångar äro kockar och andra kökshandräckningar, vedsågar, eldare och lamptändare, tvättare, renhållare, rumstädare och barberare, sjukvaktare, logementsvaktare, cell- och vakthandräckningar samt ordningsmän, skrivare och magasins-handräckningar m. fl. Vidare sådana dagsverken, som utgöras af fångar vid fångbeklädnadens tillverkning, vid reparationer å fångvårdsanstalten eller andra företag för anstaltens egen räkning, hvaraf ingen direkt inkomst inflyter.

För dylikt arbete erhålla de använda fångarne s. k. arbetspremier, hvilka utgå efter af Kongl. Maj:t fastställda grunder och fångvårds-

styrelsens särskilda föreskrifter, hvaremot befattningshafvande vid fängelse gifvetvis icke åtnjuta någon inkomst af dylikt arbete.

Sådant arbete »debiteras icke fångvårdens utgiftsstater» annat än med afseende på nyssnämnda premier till fångarne eller med andra ord: i staten beräknas för dylikt arbete icke annan utgift än för premierna, och i räkenskapen redovisas dagsverken ej heller med värde.

Frågan, huruvida försvarsverket icke betalar något för i dess tjänst utförda arbeten, torde hafva framställts med anledning af det förhållande, att i fångvårdsstyrelsens underdåniga berättelser för en lång följd af de senare åren i sammandrag af dagsverksrapporterna från de centrala straff- och tvångsarbetsanstalterna förekommit rubriken: »utgjorda dagsverken — utan inkomst — för landtförsvarets räkning», hvadan detta förhållande tarfvar en belysning.

De under denna rubrik upptagna dagsverken hafva beträffande de senare åren utgjorts af sådana dagsverken, som af kronoarbetareskarlar vid kronoarbeitskompaniet å Vaxholm och kronoarbeitsstationen å Borghamn för befästningsarbetena i Stockholms skärgård och å Karlsborg utgjorts; och har sjelfva dagsverkskostnaden, beräknad efter 38 öre för hvarje dagsverke, med anledning af rikets ständers underdåniga skrifvelse den 24 februari 1866 och i enlighet med Kongl. Maj:ts beslut den 30 oktober samma år såväl i fångvårdsstyrelsens som i de särskilda fästningsbyggnadernas räkenskaper utförts inom linien, under det att fortifikationen fått erlægga premier till kronoarbetareskarlarne. Sedan nu både kronoarbeitskompaniet å Vaxholm och kronoarbeitsstationen å Borghamn indragits, har nämnda förhållande upphört; och betalar försvarsverket i likhet med andra arbetsgifvare arbete, som kan för dess räkning å fångvårdsanstalt utföras.

Jag har nu besvarat utskottets frågor med hänsyn till förhållandet vid de centrala fångvårdsanstalterna. Beträffande *läns- och kronocell-fängelserna*, råda vid dessa fängelser med afseende å arbetena fullkomligt olika förhållanden med dem vid centrala anstalterna, såsom af nedanstående kortfattade sammandrag af Kongl. Maj:ts härutinnan meddelade beslut och fångvårdsstyrelsens i enlighet dermed utfärdade bestämmelser torde inhemtas.

Arbetet vid läns- eller kronohäkte bör verkställas på enskild persons eller, då sådant icke låter sig göra, på fängelsedirektörens förlag, dock med iakttagande deraf, att, derest arbeten för fångvården eller för fängelsets eget behof finnas att tillgå af den beskaffenhet, att

de kunna åt fången lämpligen uppdragas, denne då företrädesvis bör till sådana arbetens verkställande användas.

Någon kostnad må icke drabba kronan för det arbete, som ej för dess räkning verkställles och hvilket därför ej heller må uti kronans räkenskaper bokföras, utan bör särskild redogörelse deröfver af direktören till Konungens befallningshafvande afgifvas, antingen årsvis eller för den kortare tidrymd, som Konungens befallningshafvande pröfvar lämpligt därför bestämma.

Direktören må, till biträde vid arbetets ordnande, använda underlydande vaktbetjente i den mån, dessas genom instruktion bestämda åligganden och billiga anspråk på ledighet sådant medgifva.

Alla arbetsbeting, som af direktören uppgöras böra till landskansliet inlemnas i 2 exemplar, af hvilka det ena qvarstannar, men det andra, försedt med påskrift om dess godkännande, bilägges direktörens redovisning.

Inkomsten af *straffarbetsfånges* och *till allmänt arbete dömd fånges* arbeten skall fördelas sålunda att:

en tredjedel af hela inkomsten kommer fången till godo, en tredjedel å en inkomstsumma för året intill 2,000 kronor samt en sjettedel å det öfverskjutande beloppet tillfaller fängelseföreståndaren såsom ersättning för hans omsorg och kostnader att anskaffa arbete, för tillhandahållande och underhåll af inventarier och verktyg samt för arbetenas redovisning;

en sjettedel å en inkomst intill 2,000 kronor samt å det öfverskjutande beloppet en tolfedel tilldelas dem bland vaktbetjeningen, som utöfvat tillsyn vid arbetena eller eljest dermed haft bestyr, enligt den fördelning, som Konungens befallningshafvande eller tillsyningsman pröfvar skäligt fastställa, dock att vid fängelse med mer än en vaktbetjent ingen af bevakningspersonalen må tilläggas större belopp, än som motsvarar högst hälften af vaktbetjeningens andel;

återstående beloppet tillfaller fängelsebesparingskassa.

Der genom fängelseföreståndarens försorg fånge, som undergår *fängelsestraff*, äfvensom *ransakningsfänge* förses med arbete, eger fängelseföreståndaren tillgodonjuta en tredjedel och fången återstående två tredjedelar af arbetsinkomsten.

Fångar, som skola i läns- eller kronohäkte undergå *fängelsestraff*, hvar till ådömda böter förvandlats, må ej åtnjuta någon andel af inkomsten för deras arbete, hvilken bör fördelas så, att fängelseföreståndaren erhåller en tredjedel, bevakningspersonalen en sjettedel och fängelsernas besparingskassa återstoden.

De arbeten, hvarmed fångarne i läns- och kronohäktena sysselsättas, äro angifna i fångvårdsstyrelsens underdåniga berättelser (se t. ex. för 1894 tabell 21).

De andelar af arbetsinkomsten vid läns- och kronocellfängelserna under år 1895, som föreståndarne och bevakningspersonalen vid dessa fängelser åtnjutit, hafva uppgått till följande belopp:

F ä n g e l s e	Fängelse- föreståndaren	Bevakning- personalen, tillsammans	Summa
Länsfängelset i Stockholm.....	1,953 72	716 73	2,670 45
» i Upsala	1,058 88	451 21	1,510 09
» i Nyköping	160 84	78 08	234 02
» i Linköping	1,208 87	561 97	1,770 84
» i Jönköping	379 42	178 98	558 40
» i Vexjö	518 49	214 16	782 65
» i Kalmar	920 29	387 68	1,307 97
» i Visby	257 58	113 26	370 78
» i Karlskrona	735 80	321 51	1,056 81
» i Kristianstad	476 12	224 52	700 64
» i Malmö	1,604 49	703 17	2,307 66
» i Halmstad	176 82	40 74	217 56
» i Göteborg	1,213 60	470 52	1,684 12
» i Venersborg	803 95	353 55	1,157 30
» i Mariestad	521 02	222 28	743 25
» i Karlstad	798 40	347 71	1,146 11
» i Örebro	1,293 65	498 24	1,791 89
» i Vesterås	844 03	360 36	1,224 39
» i Falun	1,076 57	439 94	1,516 51
» i Gefle	1,760 34	619 05	2,379 39
» i Hernösand	749 69	344 84	1,094 53
» i Östersund	469 63	182 26	651 89
» i Umeå	165 59	70 98	236 57
» i Luleå	192 90	94 55	287 45
Kronohäktet & Långholmen	3,316 59	1,388 53	4,655 12
» & Norrmalm	85 99	107 48	193 47
» i Norrtelje	307 88	110 58	418 41
Transport	23,050 65	9,567 62	32,618 27

F ä n g e l s e		Fängelse- föreståndaren		Bevaknings- personalen, tillsammans		Summa	
Transport		23,050	65	9,567	62	32,618	27
Kronohäktet	i Eskilstuna.....	636	73	289	79	926	52
»	i Norrköping.....	735	27	286	75	1,022	02
»	i Vestervik.....	192	45	78	36	270	81
»	i Karlshamn.....	145	48	56	98	202	46
»	i Ystad.....	352	65	156	88	509	53
»	i Landskrona.....	991	78	377	90	1,369	68
»	i Varberg.....	56	15	16	40	72	55
»	i Kungsbacka.....	48	12	13	57	61	70
»	i Uddevalla.....	182	91	73	10	256	01
»	i Svanesund (för 1894).....	2	33	1	17	3	50
»	i Hudiksvall.....	277	88	95	40	373	28
»	i Sundsvall.....	877	64	357	50	1,235	14
»	i Haparanda.....	67	83	26	39	94	22
»	i Pajala.....	39	82	10	28	50	05
Summa kronor		27,657	70	11,408	04	39,065	74

Ännu för jernförelsevis få årtionden sedan, eller vid tiden för den svenska fängelsereformens början, kunde en framstående svensk auktoritet på fångvårdens område om de svenska fängelserna förklara, att deras »hufvudsyfte tyckes endast hafva varit att med minsta möjliga kostnad förvara fångarna och hindra dem att rymma». Stora framsteg hafva sedan dess gjorts såväl i sjelfva betraktelsesättet som i dess tillämpning. Det anses icke längre vara tillräckligt att beröfva den brottslige hans frihet för att derigenom straffa honom, utan man vill dermed äfven och förnämligast åstadkomma den brottsliges förbättring, så att fängelset må kunna återskänka honom åt det kränkta samhället såsom en god och nyttig medborgare. Till ernåendet af detta ändamål är det väl ordnade fängelsearbetet det främsta medlet. Ett sådant arbete ger, för att åter citera samma auktoritet, G. Fr. Almqvist, »en sund näring åt tankarna, lugnar sinnet, inplanter ordning och förlämnar den handafärdighet, som är af så stor fördel vid utträdet ur fängelset.» Ett sådant arbete vänjer fången vid flit och noggrannhet, det är sjelffallet af stor disciplinär betydelse, och det bidrager att stärka fångens kropp, som eljest i hög grad skulle lida af ett långvarigt fängelselif.

Fångarbetet är således ett ovärderligt och nödvändigt medel i fångvårdens hand vid dess uppfostrande inverkan på fången. Svårigheten ligger i detta arbetes lämpliga ordnande.

Att fångarbetet måste vara ett arbete med i och för sig nyttigt ändamål, vara ett produktivt arbete, för att dess helsosamma följder rätt skola göra sig gällande, ligger i öppen dag, så ock att den arbetande fången skall i form af någon, om än ringa, inkomst åtnjuta frukterna af sin flit. Men då framställer sig det svårösta spørsmålet om fångarbetets konkurrens med det fria arbetet. Att en sådan konkurrens finnes och måste finnas, så länge fångar sysselsätts med produktivt arbete, är tydligt och bekräftas ytterligare af det af motionären citerade utlåtandet af den svenska fångvårdsstyrelsen, som erkänt för ostridigt, att »en mer eller mindre känbar konkurrens med det fria arbetet måste från fängelsernas sida uppstå». Om denna konkurrens således måste betraktas såsom oundviklig, så gäller det å andra sidan att tillse, att den icke varder för det fria arbetet svårare än ovilkorligen nödvändigt är. Detta sammanhänger dels med det system, enligt hvilket arbetet är anordnad, och dels med sjelfva arbetets beskaffenhet.

Fångarbetet sönderfaller i två hufvudgrupper, *det inre*, de s. k. hushållsgöromålen för fängelsets eget behof, såsom rengöring, eldning, matlagning m. m., samt *det yttre*, det i egentlig mening produktiva arbetet, som innefattas i den utskottet förelagda frågan. Det senare slaget af arbete, hvarmed naturligtvis flertalet af fångarna måste sysselsättas, kan med afseende på sin anordning utföras enligt tre olika system, *entreprenadsystemet*, *beställningssystemet* och *systemet med eget förlag eller egen regie*. Alla tre dessa system äro, såsom framgår af fångvårdsstyrelsens ofvan citerade memorial, i bruk vid den svenska fångvården.

Entreprenadsystemet består vanligen deri, att fångarnas arbete uthyres åt industriidkare, som förbinder sig att sysselsätta ett visst antal fångar och som för hvarje fångdagsverke erlägger ett visst belopp. Entreprenören bekostar i allmänhet arbetslokalens uppvärmning och belysning, någon gång till och med bevakning (fabrikören Österlund i Malmö betalar därför 120 kronor i månaden), tillhandahåller verktyg, maskiner och arbetsmaterialier samt håller verkmästare eller förgångsmän, hvilka hafva tillträde till fängelset och hvilka skola ega lika rätt till åtlydnad af fångarna samt vara underkastade samma skyldigheter som underbefäl vid fängelset. Entreprenören skall i regel ställa borgen för sitt kontrakt.

Såsom af ofvan citerade, från fångvårdsstyrelsen inkomna memorial framgår, är entreprenadsystemet i ganska vidsträckt mån användt

inom vårt land. Enligt hvad utskottet från kongl. fängvårdsstyrelsen inhemtat, voro under år 1895 de i tabellen å sid. 18 uppräknade entreprenadkontrakten gällande och utgjordes i enlighet med desamma de i samma tabell upptagna dagsverken.

Samtliga dessa dagsverken, eller 233,206 $\frac{1}{4}$, äro fullgjorda af fångar vid de centrala straff- och tvångsarbetsanstalterna, och då samtliga under år 1895 der fullgjorda dagsverken utgjorde 447,572 $\frac{1}{4}$, så inses lätt den betydande del, som entreprenadsystemet upptager af det svenska fångarbetet. Med afseende på de dagsverksafgifter till fängvården och premier till fångar, som entreprenören under år 1895 haft att utbetala, hänvisar utskottet till den å sid. 19 upptagna tabell.

Stadgandena rörande arbetsafgifter variera mycket. De lyda exempelvis på följande sätt:

a) i kontraktet med fabrikör Österlund i Malmö:

§ 7.

»För de i entreprenörens arbete sysselsatta fångar utgår ersättning sålunda

för gemensamhetsfänge:			
fullt arbetsför:	för helt dagsverke.....	fyratiotre (43) öre,	
	» halft »	tjugutvå (22) öre,	
mindre arbetsför:	» helt »	tjugosju (27) öre,	
	» halft »	fjorton (14) öre.	
oduglig:	» helt »	tio (10) öre,	
	» halft »	fem (5) öre,	
för enrumsfänge:			
	för helt dagsverke.....	aderton (18) öre,	
	» halft »	nio (9) öre.»	

b) i kontraktet med firman F. H. Wolff i Karlskrona:

§ 11.

»För de i entreprenörens arbete sysselsatta fångar utgår dagsverkssättningen sålunda, att för helt dagsverke betalas 15 öre och för halft dagsverke 7 $\frac{1}{2}$ öre, hvilken ersättning för fänge, som för vecka haft en medelförtjenst af 20 intill 25 öre om dagen, höjes med 5 öre för helt och 2 $\frac{1}{2}$ öre för halft dagsverke samt för fänge, som för vecka

Uppgift å utgjorde fångdagsverken vid rikets centrala fångvårdsanstalter
under år 1895.

	Åt entreprenörer.											Åt diverse arbetsgifvare.	Åt fångvårdsanstalten (utan inkomst).	Samma summorum.		
	Stockholms ylle- fabrik.	S. F. Wahlström.	C. A. Svensson.	Stockholms sko- fabrik.	C. O. Österlund.	H. Nachmaison.	C. L. Svensson & C:o.	L. Fürstenberg & C:o.	A. G. Förselius.	F. H. Wolff.	P. Sörensson.				Summa.	
Centralfängelserna:																
å Långholmen	11,595 ¹ / ₂	37,122 ¹ / ₂	6,563 ¹ / ₂	5,525	—	—	—	—	—	—	—	60,806 ¹ / ₂	87,057 ¹ / ₂	21,139 ¹ / ₂	119,003 ¹ / ₂	
i Malmö	—	—	—	—	58,707 ¹ / ₂	—	—	—	—	—	—	58,707 ¹ / ₂	2,171 ¹ / ₂	10,424 ¹ / ₂	71,303 ¹ / ₂	
å Nya Varfvet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28,592	14,185 ¹ / ₂	42,777 ¹ / ₂	
å Norrmalm	—	—	—	—	—	6,461 ³ / ₄	—	—	—	—	—	6,461 ³ / ₄	19,904 ³ / ₄	11,820 ¹ / ₄	37,686 ³ / ₄	
i Norrköping	—	—	—	—	—	—	8,641	—	—	—	—	8,641	306	4,596	13,543	
i Göteborg	—	—	—	—	—	—	—	2,229	—	—	—	2,229	2,400	1,966	6,595	
Tvångsarbetsanstalterna:																
å Svartsjö	—	—	—	—	—	—	—	—	33,765	—	—	33,765	6,496 ¹ / ₂	23,659	63,920 ¹ / ₂	
i Karlskrona	—	—	—	—	—	—	—	—	—	42,232 ¹ / ₂	—	42,232 ¹ / ₂	2,497	15,440	60,169 ¹ / ₂	
i Landskrona	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20,368	20,368	459	5,371	26,193	
å Nya Varfvet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5,025	1,355	6,880	
Summa	11,595 ¹ / ₂	37,122 ¹ / ₂	6,563 ¹ / ₂	5,525	58,707 ¹ / ₂	6,461 ³ / ₄	8,641	2,229	33,765	42,232 ¹ / ₂	20,368	233,206 ¹ / ₂	104,909 ¹ / ₂	109,456 ³ / ₄	447,572 ¹ / ₂	

Uppgift å de dagsverksafgifter och premier till fångarne, som debiterats nedannämnde vid rikets centrala fångvårdsanstalter anstälde arbetsentreprenörer för af dem under år 1895 använde fångdagsverken.

	Dags- verks- afgift till fång- vården.	Premier till fångarne.	Summa.	Medelafgift per dagsverke		
				till fång- vården	till fångarne såsom premier	Summa.
Stockholms Yllefabriks Aktiebolag (Centralfängelset å Långholmen)	4,058 41	3,899 61	7,958 02	öre	öre	öre
S. E. Wahlström (D:o å D:o)	11,886 96	9,310 10	21,197 06	32	25	57
C. A. Svensson (D:o å D:o)	2,585 25	2,010 84	4,596 09	39	31	70
Stockholms Skofabrik (D:o å D:o)	2,581 62	1,074 94	3,656 56	47	19	66
C. O. Österlund (D:o i Malmö)	14,010 99	14,063 76	28,074 75	24	24	48
H. Nachmanson (D:o å Norrmalm)	2,261 61	1,251 62	3,513 23	35	19	54
C. L. Svensson & C:o (D:o i Norrköping)	2,713 55	2,394 53	5,108 08	31	28	59
L. Fürstenberg & C:o (D:o i Göteborg)	891 60	340 85	1,232 45	40	15	55
A. G. Förselius (Tvångsarbetsanstalten å Svartsjö)	10,129 50	5,928 49	16,052 59	30	18	48
F. H. Wolff (D:o i Karlskrona) ..	7,566 18	7,254 62	14,820 80	18	17	35
P. Sörensson (D:o i Landskrona) ..	3,665 34	3,831 71	7,497 05	18	19	37
Summa Kronor	62,351 01	51,355 67	113,706 68	27	22	49

Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 3) Utskande N:o 25.

haft en medelförtjenst af 25 öre eller derutöfver om dagen, höjes med 10 öre för helt och 5 öre för halft dagsverke.»

c) i kontraktet med herr A. G. Förselius:

§ 12.

»För de i entreprenörens arbete — utom för anläggningsarbetena — sysselsatta fångar utgår ersättning sålunda, att under de första tre åren af kontraktstiden för helt dagsverke betalas 23 öre och för halft dagsverke 11½ öre, samt sedan detta kontrakt varit gällande i tre år betalas för helt dagsverke 30 öre och för halft dagsverke 15 öre.»

Utom arbetsafgifterna till fångvården utbetala entreprenörerna för fångarnes egen räkning s. k. arbetspremier enligt bestämmelser, som vanligen hafva följande lydelse:

(§ 15 i kontraktet med Förselius);

»Arbetspremier till fångarne utbetalas af entreprenören med iakttagande af de i Kongl. Maj:ts nådiga reglemente angående arbetspremier vid de centrala straff- och tvångsarbetsanstalterna i riket den 24 oktober 1890 gifna, eller framdeles meddelade föreskrifter samt i enlighet med de bestämmelser anstaltens direktör eger lemna.

Skulle entreprenören ingå aftal med fånge för att kringgå dessa bestämmelser eller befinnas tilldela fånge godtgörelse utöfver hvad här bestämts, är kontraktet förverkadt.»

Då de pris, som entreprenörerna erlægga för de af dem disponerade dagsverkena, såsom framgår af tabellen och ofvanstående utdrag ur kontrakten, således äro synnerligen låga, synes deraf ådagalagdt, att fall kunna inträffa, då den af en viss entreprenör representerade industrigrenen blir utsatt för skadlig täflan med en genom fångarbetets tillgodogörande i viss mening monopoliserad konkurrent. Utskottet har icke heller kunnat underlåta att fästa sig vid den omständigheten, att exempelvis inom korgmakeriet, som i och för sig sjelft är en ganska liten industri, en till mycket billigt pris bekommen arbetarepersonal af 70—125 man, i verksamhet på en enda plats, möjligen kan för det fria arbetet inom yrket medföra betänkliga rubbningar i fråga om såväl arbetstillfällen som prisförhållanden.

Entreprenadssystemet är i bruk i de flesta europeiska länder, men flerstädes synas numera de mest framstående fångvårdsmännen vara eniga i att fördöma detsamma. Chefen för den finska fångvårdsstyrelsen, A. Gripenberg, yttrar derom i ett föredrag: »Det undergräfvat allvaret vid straffverkställigheten och låter dess ledning småningom glida öfver i entreprenörens händer; det inför vidare i fängelset en mängd personer, som intet förstå af straffverkställighet och icke heller hafva något intresse vid dess rigtiga fullbordan, jag menar entreprenörens folk: bokförare, arbetsförmän, instruktörer m. fl. Genom vidsträckt användande af maskiner och ytterligt noga genomförd arbetsfördelning måste entreprenören söka godtgöra sig för de mindre dugliga arbetare, som honom i fångarne tillhandahållas. Härigenom förqväfvades åter hvarje ansats till yrkesskicklighet, och fången kommer ut ur fängelset lika oförmögen att sörja för sig, som han kom dit in, hvilket lättare gör honom benägen för brott igen. Att entreprenadssystemet det oakadt bibehållit sig i så många länder, har sin grund deruti, att det för fängelseförvaltningarna är ytterst bekvämt, i det det icke förutsätter några tekniska kunskaper hos fängelsets tjenstemän och till ett minimum reducerar dessas bokföring.» Generalinspektören för de belgiska fängelserna, M. Prins, förklarade vid kongressen i Petersburg 1890 entreprenadssystemet ur alla synpunkter mindre lämpligt än systemet med fängelsets egen arbetsledning. Den italienske fångvårdschefen, Beltrani-Scalia, förklarade vid samma tillfälle: »Enligt min åsigt kunna entreprenörerna af fångarbetet endast korrumpiera de dömda, de äro spekulanter, som missbruka deras händers arbete. Derfor har jag alltid bekämpat entreprenadssystemet.» En annan framstående fackman framhåller, att staten »genom att gifva entreprenörerna rätt att efter sitt godtycke organisera arbetet i ett fängelse öfverlemnar åt dem straffets verkställighet och afsäger sig det mest verksamma medlet att på de dömda utöfva ett nyttigt inflytande». Entreprenadssystemet synes således ganska allmänt numera vara utdömdt.

Af fångvårdsstyrelsens memorial antydes den utsträckning, i hvilken *beställningssystemet* vid våra fängelser användes. I allmänhet ske beställningarna å fängelsets arbetskontor muntligen eller ock skriftligen till arbetsföreståndaren, som håller en särskild beställningsbok. Priset bestämmes efter arbetsföreståndarens hörande af fängelsedirektören, och arbetet utföres af materialier och med verktyg, som i regel tillhandahållas af beställaren. Detta sätt att ordna fångarbetet erbjuder lika litet som entreprenadssystemet möjlighet för fängelseledningen att själf bestämma öfver arbetets natur. Det gäller att taga emot en beställ-

ning eller att vägra och att i senare fallet kanske se fångarne syssla. Men å andra sidan medgifver detta system att anordna sjelfva arbetet så, att straffverkställighetens hufvudfordringar iakttagas. Arbetet utföres under omedelbar ledning af fängelsets eget folk, som vid utförandet af arbetet ständigt kunna och böra hafva straffarbetets uppfostrande mål för ögonen. Med afseende på sin användning synes beställningssystemet vara det system, som bäst lämpar sig för arbeten för statsverkets räkning. I förhållandet till det fria arbetet förefaller det utskottet, som om detta system icke skulle kunna lemna tillfälle för en öfvermäktig konkurrens att göra sig gällande i samma grad som entreprenadssystemet, alldenstund prisen vid hvarje särskild beställning kunna uppgöras med hänsyn till för tillfället rådande prisförhållanden på den fria arbetsmarknaden.

Det system, som emellertid från penitentiär synpunkt anses vara det mest lämpliga, är det vid våra cellfängelser vanligen använda *systemet med eget förlag* eller, som det af fångvårdsmän plägar kallas, *regie-systemet*. Systemet verkar så, att fängelseförvaltningen sjelf anskaffar verktyg, upphandlar material och utför arbetet under ledning af fängelsets eget folk. I högsta möjliga grad kan derigenom tillgodoses straffverkställighetens kraf. Såväl vid valet af arbetsområden, hvilka kunna ges en mycket stor, efter individerna lämpad variation, som vid sjelfva arbetets utförande kan fängelseförvaltningen, obunden af andra hänsyn, koncentrera sin sträfvan derpå, att straffets ändamål i högsta möjliga grad tillgodoses. Äfven ur konkurrenssynpunkt synes detta system vara fördelaktigt, enär det i och för sig torde minst inverka på det fria arbetet. Deremot inbringar detta system sällan lika mycket som de två förut omnämnda systemen; det är besvärligare för fängelsepersonalen och det fordrar större och mångsidigare ledareskicklighet hos personalen. Dessutom kunna, enligt utskottets mening, emot det i våra cellfängelser tillämpade sättet att af fångarnas arbetsinkomst delvis aflöna fängelsedirektören och den öfriga personalen ganska berättigade anmärkningar framställas. I allmänhet lär numer bland fackmän den meningen vara i hög grad rådande, att fångvårdspersonalens penningintresse i fångarbetet är förkastligt, då det dels i allmänhet icke torde vara lämpligt, att fångar arbeta ihop penningar åt sina väktare, och dels den misstanken skulle kunna uppstå, att hellre sådant arbete anskaffades, som gäfve god arbetstjänst, än sådant, som vore mest egnadt till fångarnes utdanning och framtida utkomst såsom fria arbetare.

Förhållandet mellan det fria arbetet och fångarbetet sammanhänger icke endast med det system, enligt hvilket arbetet anordnas, utan ock med sjelfva arbetets beskaffenhet för öfrigt.

Angående denna synas många olika meningar vilja göra sig gällande. Derom äro dock alla öfverens, att det första föremålet för fångarbetet bör vara allt det arbete, som för fångvårdens egen räkning behöfves. Således icke endast renhållning, eldning, matlagning m. m.; utan beklädnadspersedlar och allt öfrigt för fångvårdens behof erforderligt. I någon, om ock obetydligare mån synes detta sistnämnda arbete inom vårt fängelseväsende vara tillämpladt, i det att exempelvis, såsom af det från fångvårdsstyrelsen öfverlemnade memorialet framgår, fångarne i centralfängelset för qvinnor å Norrmalm för närvarande sysselsättas med tillverkning af fångbeklädnader, »hvarmed sedan längre tid tillbaka detta fängelse tillgodosett samtliga fångvårdsanstalters i norra och en del af mellersta Sveriges behof».

Enligt framstående auktoriteters uttalanden och vid fångvårds-kongresser fattade resolutioner betecknas såsom det dernäst viktigaste målet för ett rationellt fångarbete alla de arbeten för statsverkets behof, som lämpligen kunna af fångar utföras. Systemet af arbete för statens räkning är infördt såväl i Frankrike som i Tyskland, dock icke i alla fängelser, samt åtminstone delvis äfven i Finland, Belgien, Holland och Italien. I allmänhet synes fångarbetet för statens räkning hafva inskränkts till förfärdigandet af kläder och skodon för arméernas behof. Som detta dock otvifvelaktigt dels medför en ganska stor ensidighet, dels bidrager till inlärandet af yrken, som efter frigifvandet i många fall blifva af ringa nytta, har man flerstädes försökt en större mångfald af för statens behof erforderliga yrken. Så hafva till och med inrättats tryckerier och bokbinderier, der statstrycket helt eller delvis utföres och de tryckta böckerna bindas. En förut citerad finsk auktoritet, chefen för den finska fångvårdsstyrelsen, A. Gripenberg, skrifver i denna fråga: »Min afsigt är att söka utverka en föreskrift för alla eller åtminstone för flertalet statsinrättningar att låta tillverka för dem behöfliga föremål af hvarjehanda slag i fängelserna. Början dertill är redan gjord. Uti finska militären och postverket hafva fängelserna tvänne goda kunder, som gifva dem betydligt arbete. Äfven för andra statsinrättningar kunde en mängd artiklar tillverkas. För sjukhusen kunde förfärdigas sängar och möbler, ja, till och med tyg till lakan och sjukhuskläder skulle kunna åstadkommas. För skolorna kunde tillverkas pulpeter och annan möbel; för de allmänna byggnaderna kunde levereras stenar till trappor och socklar, enklare dörrar och fönster,

paneler och mera dylikt; för statsjernvägarne kunde levereras alla erforderliga möbler och en mängd ämnen eller halffärdiga delar till olika behof. Jag behöfver här icke påpeka, hvilken betydande vinst det blefve för statsverket att låta tillverka allt detta uti egna inrättningar; betalningen härför blefve egentligen blott en bokföringsfråga. För fångvården vore härigenom vunnet, att man aldrig behöfde vara i förlägenhet om arbete för fångarne, hvilket nu ej sällan är fallet, och ej behöfde bråka med nya modeller, hvilka sedan vore svåra att afsätta. Funnes för tillfället ej någon beställning, så kunde man dock arbeta på lager, viss om att förr eller senare få afsättning för det tillverkade.»

Att i utsträcktare mån begagna fångarbetet vid tillverkningar för statsverkets behof medför helt naturligt en icke obetydlig konkurrens med det fria arbetet, som derigenom beröfvas en af sina bästa kunder och säkraste betalare, men ingenstädes lärers opposition afhörts, då sådana förslag, som här nämnts, blifvit framkastade, och yrkesidkare och fria arbetare afvänja sig ganska snart från att söka erhålla beställningar på sådana varor, som i fängelserna för statsverkets räkning förfärdigas, för att i stället rigta sin energi på den fria arbetsmarknaden, der de kunna vara vissa om att icke möta fångarbetskonkurrensen.

Nu kan visserligen inträffa att, äfven om i utsträcktare grad fångarbete användes för statens behof, det dock vore öfrig arbetskraft, som på lämpligt sätt måste sysselsättas. Utskottet tilltror sig icke att uttala något omdöme om arten af det arbete, som för detta fall skall väljas, men vill dock framhålla, att af dem, som finnas intagna i våra fängelser, ett mycket afsevärdt antal — år 1894 omkring en tredjedel af hela antalet — före sin dom utöfvat jordbruksyrket med dess binäringar och antagligen efter utståndet straff kommer att dit återgå. Helt visst bör ett i fängelset lärdt handverk äfven för dem såsom fria vara af stort gagn. Men utskottet har icke velat underlåta att fästa uppmärksamheten vid det flerstädes i utlandet, särskildt med stor framgång i Österrike, försökta systemet att använda fångar för yttre arbeten i fria luften vid jordbruk, men ännu mera vid gräfning af kanaler, anläggandet af vägar o. d. Dylikt arbete är icke helt och hållet främmande för svensk fångvård. Den svenska fångvårdsstyrelsen disponerar nemligen för närvarande $7\frac{1}{2}$ mantal Skår eller Påfvelund invid centralfängelset å Nya varfvet bredvid Göteborg, der enligt 1894 års statistik 1,408 dagsverken användes till »jordbruksarbeten». Det synes utskottet, som om skäl förefunnes att i något vidsträcktare mån inom fångvården försöka ute-arbete, en art af arbete, rörande hvars konkurrens med det fria arbetet inga berättigade klagomål torde kunna höjas.

Ett synnerligen uttömmande inlägg i denna viktiga fråga gjordes af 1890 års fångvårdskongress i Petersburg. Kongressen hade som en hufvudfråga uppsatt frågan om fångarbetets konkurrens med det fria arbetet, och synnerligen framstående fångvårdsmän hade i utförliga s. k. rapporter egnat denna fråga ett genomgående studium. De fleste af dessa rapportörer förordade, såsom bästa sättet att förebygga konkurrens, fångarnes sysselsättande med handtverksarbete för statens räkning. Kongressen beslöt efter en sakrik diskussion, på förslag af dåvarande franske fångvårdschefen, L. Herbette, att rörande denna fråga förorda:

1:o) att handtverket måtte så mycket som möjligt, men utan att bryta mot straffverkställighetens fordringar, nyttiggöras för fångarnes och fängelsernas egen räkning;

2:o) att fördelarne af fångarbetet måtte i möjligaste mån förbehållas staten, men icke komma enskilda exploitationer eller entreprenader till godo;

3:o) att fastställelsen af hvarje industrigrens tillämpning på hvarje olika plats, utväljandet, omvexlingen och förändringen af dessa industrigrenar, bestämmandet af löner och tariffier, måste så göras, att derigenom åvägabringas hvarken mannamån eller privilegier eller missbruk, hvaraf motsvarande fria arbete kan skadas;

4:o) att statsmagten ständigt, huru arbetet än är organiseradt, bibehåller i sin hand medel att hindra hvarje olämplig konkurrens, utan dock att bringa fångarne till sysslolöshet eller öfverantvarda dem till entreprenörer eller enskilda industriidkare.

De här uttryckta önskemålen äro de satser, som för närvarande bland moderna fackmän torde vara de gällande, och de lära ligga till grund för alla reformsträfvanden, som nu bland fångvårdsspecialister förefinnas.

Emellertid är det icke tillräckligt, att denna fråga behandlas endast af fackmän. Tvärtom torde, såsom motionären anmärker, fullt ljus öfver möjligheter och sätt att afhjelpa eller lindra svårigheterna af fångarbetets konkurrens med det fria arbetet icke kunna förväntas annorlunda än medelst en grundlig diskussion af frågan mellan fångvårdens fackmän och de af konkurrensen med fångarbetet besvärade industriernas målsmän.

I öfverensstämmelse med den meningen, att frågan icke endast bör ses från fångvårdens synpunkt, har man handlat i Tyskland. År 1878 beslöt »Ständiger Ausschuss des deutschen Handelstages», d. v. s. den tyska handelsdagens ständiga utskott, en slags gemensam representation för alla det tyska rikets handelskamrar, att föranstalta en undersökning rörande fångarbetets inflytande på det fria arbetet. Denna undersökning, som sattes i verkställighet med tysk grundlighet, tillgick

så, att till besvarande af Tysklands handelskamrar utsändes ett antal frågor. Svaren sammanställdes och bearbetades, hvarpå en kommission af elfva inom handeln och industrien framstående män tillsattes för att med ledning af det inkomna materialet utarbета ett betänkande i frågan. I kommissionens arbeten deltog dessutom representanter för tre preussiska ministerier äfvensom för rikskanslersemetet samt för Sachsens och Württembergs regeringar. Förhandlingarna finnas publicerade i ett särskildt häfte (»Deutscher Handelstags-Enquête über den Einfluss der Gefängnisarbeit auf den freien Gewerbstrieb», Berlin 1878), hvarur utskottet, efter ett af öfverdirektören A. Gripenberg sammanställt referat, vill meddela följande:

»Resultatet af enquêteen är sammanfördt i följande satser:

1. Nödvändigheten att med produktivt arbete sysselsätta fångarne har på intet sätt blifvit ifrågasatt.

2. Deremot förefinnes en betydande meningsskiljaktighet i fråga om organisationen af sådant produktivt arbete äfvensom öfver omfånget och arten af det industriella arbetet i de olika straffanstalterna och äfven dess inflytande på det fria arbetet.

3. Klagomål förekomma i synnerhet från sådana orter, der, i förbindelse med det i Nordtyskland förherrskande entreprenadsystemet, en mer eller mindre fabriksmessig arbetsdrift finnes införd, i synnerhet der ångkraft användes. Deremot har arbetet uti egen regie, eller ett med straffverkställighetens fordringar väl förenligt beställningssystem, i regeln icke föranlett klagomål.

4. Fängelsetillverkningarnes ofta anförda och flera gånger konstaterade sämre beskaffenhet och dessa tillverkningars till följd häraf lägre pris synes mindre bero på deras egenskap af fångarbete såsom sådant än af detta arbetes organisation.

På grund af dessa resultat gjorde kommissionen följande synpunkter gällande, hvilka jag citerar med förbigående af några önskningsmål, som för oss äro af intet intresse:

1:o) Vid anordnandet af sysselsättningar för fångar böra i främsta rummet tillgodoses straffverkställighetens fordringar, men hvarken förvärfvs- eller fiskaliska synpunkter böra dervid tillerkännas öfvervägande inflytande. Till följd häraf förbjuda sig sjelft åtskilliga arbetsgrenar, såsom cigarrfabrikation och tillverkning af förgyllda lister, emedan de lätteligen leda till upplösning af disciplinen.*)

*) Vid cigarrtillverkning är det omöjligt att förhindra fångarne att öfverträda tobaksförbudet; vid förfärdigande af guldlistor användes en myckenhet sprit, hvilket för många fångar utgör en svår frestelse.

2:o) Den största möjliga mångfald af arbeten i hvarje straffanstalt är att förorda.

3:o) Det synes ändamålsenligt att åt straffanstalterna öfverlemna förfärdigandet af nödvändighetsartiklar för allmänna inrättningar, till hvilka räknas kommunikationsanstalterna, justitie- och administrativa myndigheter, militärväsendet m. m.»

Som den föreliggande frågan är af synnerligen stor vikt med afseende på såväl fångvården och fångarbetet som det fria arbetet, och som frågan, efter hvad utskottet med det ofvan anförda tror sig hafva visat, icke kan lösas utan en grundlig utredning, i hvilken äfven representanter för yrkesidkare inom yrken, som af konkurrensen med fångarbetet beröras, torde böra deltaga, får utskottet härmed hemställa,

att Andra Kammaren för sin del ville besluta, att Riksdagen i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhåller, att Kongl. Maj:t täcktes låta anställa en utredning af frågan om fångarbetets lämpligaste anordning, med hänsyn till såväl dess ändamål i och för fångvården som dess konkurrens med det fria arbetet, och att dervid äfven upplysningar från arbetare och arbetsgifvare i de af denna konkurrens berörda yrken måtte i så stor omfattning som möjligt inhemtas under samråd med målsmän för fångvården.

Stockholm den 4 maj 1896.

På utskottets vägnar:

H. AMNÉUS.